

10. «Особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх: міжнародні стандарти крізь призму Кримінального процесуального кодексу України»: матеріали круглого столу від 21 червня 2013 року Апеляційного суду міста Києва в режимі відео- конференцв'яз- ку: [Електронний ресурс]: режим доступу: http://zib.com.ua/ua/33269-suddi_obgovorili_osoblivosti_kriminalnogo_provadzhennya_scho.html

11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі "Свершов проти України" від 27 листопада 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_428

12. Фірман О.В. Заходи забезпечення кримінального провадження та їх класифікація [Текст]/ О. В. Фірман//Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 6. – С. 231-234.

УДК 343.13

Черниченко І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЗМІНА ТА СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року указом Президента України № 64/2022 у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України введено воєнний стан на всій території України, строк дії якого продовжено.

Початок повномасштабної війни та введення воєнного стану зумовили необхідність внесення змін до Кримінального процесуального кодексу (далі – КК України), у тому числі до глави 18 розділу II «Запобіжні заходи, затримання особи» та розділу IX¹ «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану».

Окремі особливості застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану вже досліджувалися Гловюк І. В., Дроздовим О. М., Завтур В. А., Михайленко В. В., Рогальською В. В., Тетерятник Г. К., Фоміною Т. Г. та іншими. Однак, системного аналізу потребує законодавство, що регламентує порядок зміни запобіжного заходу, скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, а також судова практика, що й стало метою цього дослідження.

На сьогодні паралельно існують два порядки зміни, скасування запобіжного заходу:

- 1) загальний порядок, передбачений статтями 200-201¹ КПК України;
- 2) особливий порядок під час здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану, регламентований ст. 616 КПК України.

Відповідно до ч. 5 ст. 616 КПК України за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого слідчий суддя, суд має право ухвалити рішення про **зміну запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання**, якщо відповідне клопотання обґрунтовується бажанням використати кошти, передані в заставу (в повному обсязі або частково), для внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України [1, ст. 616].

Судові рішення, спрямовані на зміну застави особистим зобов'язанням мають масовий характер, слідчі судді та суди здебільшого задовольняють подані клопотання. Хоча на практиці зустрічаються і випадки відмови (Див. ухвалу Першотравневого районного суду м. Чернівці від 31 серпня 2022 року) [2].

Зміна запобіжного заходу у вигляді застави має два способи. Перший – зміна застави на особисте зобов'язання. У законі встановлено умову, за наявності якої передбачається можливість прийняття відповідного рішення – використання коштів, переданих у заставу (в повному обсязі або частково), для внесення на спеціальні рахунки Національного банку для цілей оборони України.

До прикладу, Сихівським районним судом м. Львова задоволено клопотання захисника про зміну обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання, яке обґрунтовується бажанням використати кошти, передані в заставу в повному обсязі у сумі 148 860 грн, для внесення на спеціальний рахунок Національного банку України для цілей оборони України. Важливо, що і прокурор у судовому засіданні не заперечував щодо задоволення клопотання [3].

Другий спосіб – зміна запобіжного заходу у вигляді застави шляхом зменшення на суму, яка підлягає перерахуванню на потреби Збройних Сил України. Так, ухвалою Шевченківського районного суду м. Чернівці від 18 липня 2022 року задоволено клопотання захисника в інтересах підозрюваного ОСОБА_1 про зміну розміру застави. Розмір застави зменшено з 650 000 грн на 450 000 грн, враховуючи бажання перерахувати частину застави в сумі 200 000 грн на спеціальний рахунок для збору коштів на підтримку Збройних сил України (для зарахування коштів у національній валюті) [4].

Враховуючи, що застава може бути внесена як самим підозрюваним, обвинуваченим, так і іншою фізичною або юридичною особою (заставадавцем), а також те, що згідно з ч. 11 ст. 182 КПК України, застава, що не була звернена в дохід держави, повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставадавцю після припинення дії запобіжного заходу, виникає питання про можливість зміни

запобіжного заходу, якщо застава було внесено не самим підозрюваним, обвинуваченим, а заставодавцем.

Нормативне формулювання, що міститься у ч. 5 ст. 616 КПК вказує на те, що клопотання про зміну запобіжного заходу може подати сам підозрюваний, обвинувачений, а заставодавець не є суб'єктом подання відповідного клопотання. У клопотанні обґрунтовується бажання використати кошти, передані в заставу, для внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України. Тому, доцільним є складання заставодавцем заяви, в якій буде висловлено бажання передати кошти для цілей оборони України [5].

Підтвердженням вищезазначеного твердження може слугувати відмова Київського районного суду м. Харкова у задоволенні клопотання обвинуваченої ОСОБА_1 з підстав, що застава у розмірі 158 900 грн внесена ОСОБА_2, яка в підготовче судове засідання не з'явилася, усної або письмової згоди на передачу застави для внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України суду не надала [6].

Бажання заставодавця обов'язково повинно бути перевірено і підтверджено оригіналом заяви, яка додається до матеріалів кримінального провадження.

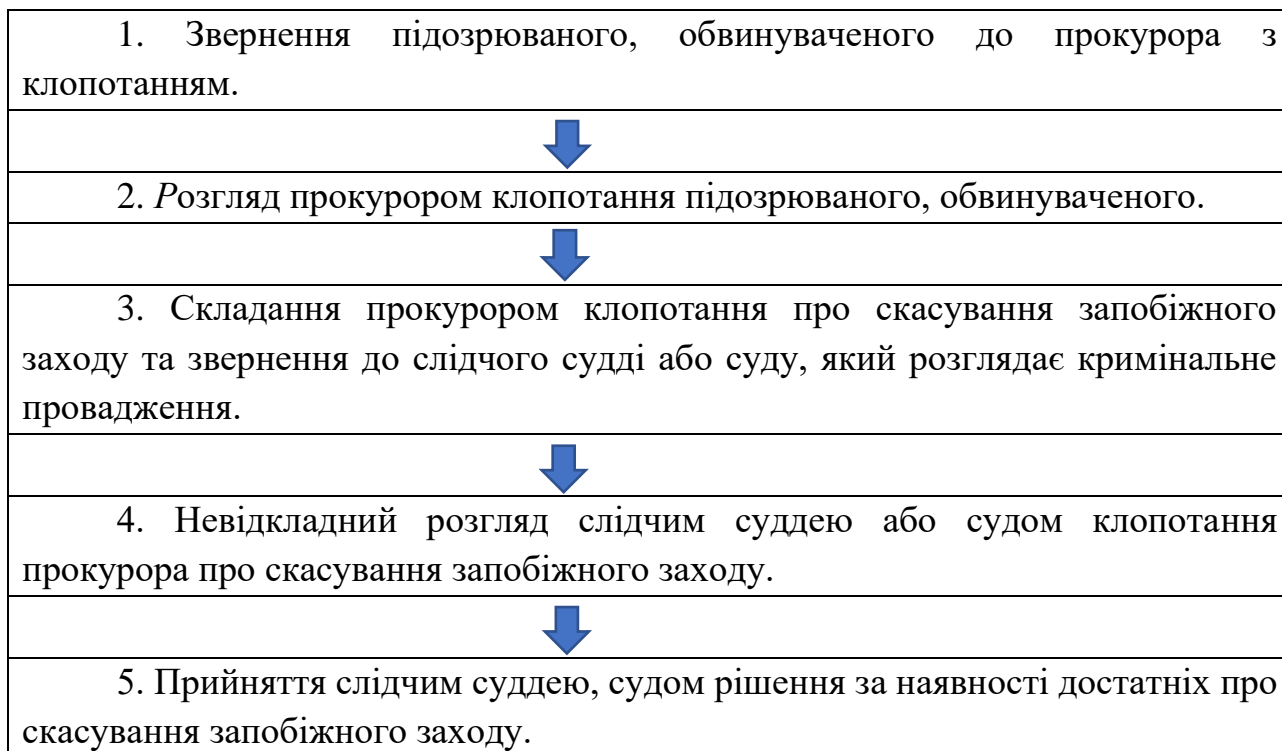
При загальному порядку з клопотанням про зміну запобіжного заходу безпосередньо до суду можуть звернутися як підозрюваний, обвинувачений, так і його захисник. Однак у формулюванні права звернення про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання, домашнього арешту на особисте зобов'язання, такий суб'єкт звернення як захисник із незрозумілих причин взагалі відсутній. Та на підставі проаналізованих судових рішень, у переважній більшості випадків, з клопотанням в інтересах підозрюваного, обвинуваченого звертається саме захисник. І ця обставина не є перешкодою для розгляду клопотання слідчим суддею, судом (Див. ухвалу Сихівського районного суду м. Львова від 20 липня 2022 року [3], ухвалу Шевченківського районного суду м. Чернівці від 18 липня 2022 року [4]).

Відповідно до ч. 6 ст. 616 КПК України у місцях ведення активних бойових дій за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого слідчий суддя, суд має право розглянути питання про **зміну запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання**. При цьому, якщо в порядку ст. 201 КПК України слідчий суддя, суд зобов'язаний розглянути клопотання підозрюваного, обвинуваченого, то при застосуванні ч. 6 ст. 616 КПК України мова йде про право слідчого судді, суду.

Звертаємо особливу увагу, що можливість зміни запобіжного заходу передбачена не на всій території України, а лише у місцях ведення активних бойових дій. Перелік територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) передбачений у Наказі Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 25 квітня 2022 року № 75 [7]. Саме ним слід керуватися при визначенні місця ведення активних бойових дій. На практиці, однак, суди не завжди враховують це положення. Наприклад, Луцький міськрайонний суд Волинської області ухвалою від 27 травня 2022 року змінив обвинуваченому у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених частинами 3, 4 ст. 190 Кримінального кодексу України (далі – КК України) запобіжний захід у вигляді домашнього арешту на особисте зобов'язання. Поклав на обвинуваченого обов'язки прибувати на виклики до суду за першою вимогою; без дозволу суду не відлучатися з місця проживання – м. Новоград-Волинський Житомирської області; повідомляти про зміну свого місця проживання, роботи; здати на зберігання до відповідних органів державної влади паспорт для виїзду за кордон чи інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну [8]. Хоча Новоград-Волинська міська територіальна громада не зазначена у вищевказаному переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій.

Особливості скасування запобіжного заходу передбачені в частинах 1-4 ст. 616 КПК України. У разі введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, а також злочинів, передбачених статтями 115, 146-147, 152-156, 186, 187, 189, 255, 255¹, 257, 258-262, 305-321, 330, 335-337, 401-414, 426-433, 436, 437-442 КК України, має право звернутися до прокурора з клопотанням про скасування цього запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період [1, ст. 616].

Умовно процесуальний порядок скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період можна зобразити схематично:

Саме прокурор має право звернутися до слідчого судді або суду, який розглядає кримінальне провадження, з клопотанням про скасування тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період. Однак, на практиці з таким клопотанням дуже часто звертається підозрюваний, обвинувачений, захисник.

При цьому нормами КПК України не передбачено наслідки порушення порядку та процедури звернення до суду з клопотанням про скасування тримання під вартою в умовах воєнного стану. Проте положеннями ч. 2 ст. 304 КПК України регламентовано наслідки подання до слідчого судді скарги особою, яка не має права її подавати. В такому випадку скарга повертається.

У разі ж подання клопотання про скасування тримання під вартою до суду не прокурором, а самим підозрюваним, обвинуваченим, суд позбавлений права розглядати таке клопотання і повинен його повернути. Аналогічне рішення прийняв слідчий суддя Ленінського районного суду м. Кіровограда 26 квітня 2022 року [9]. Додатково, на нашу думку, необхідно роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому право звернутися з клопотанням про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період до прокурора, який за результатами розгляду вказаного клопотання має право звернутися до слідчого судді, суду [10, с. 227].

Важливо, щоб клопотання прокурора містило виклад обставин, які свідчать про те, що особа підпадає під проходження військової служби за

призовом під час мобілізації, на особливий період, та висновок про придатність особи до несення військової служби в умовах воєнного стану. Наприклад, клопотання прокурора Павлоградської окружної прокуратури було обґрунтоване тим, що обвинувачений є учасником бойових дій, військовозобов'язаний, а також має військово-облікову спеціальність «Механік-водій БМП-III класу», що підтверджується відповідними посвідченнями [11].

Також клопотання прокурора має містити виклад обставин, які вказують на те, що відсутні ризики, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України, а також ризик ухилення особи, стосовно якої пропонується скасувати тримання під вартою, від проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період. Це враховується при ухваленні рішення. Наприклад, Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області ухвалою від 25 травня 2022 року скасував тримання під вартою. Адже обвинувачений, у разі мобілізації та зарахування до складу військовослужбовців військової частини А 1978, не зможе переховуватись від органів досудового розслідування або суду, вчинити інше кримінальне правопорушення, а також не зможе незаконно впливати на свідків [11].

Наступним етапом є невідкладний розгляд слідчим суддею, судом відповідного клопотання. За наслідками розгляду, якщо є достатні підстави, може бути прийнято рішення про скасування запобіжного заходу для подальшого проходження підозрюваним, обвинуваченим військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період. У такому випадку підозрюваний, обвинувачений, стосовно якого скасовано тримання під вартою, має невідкладно, не пізніше 24 годин, з'явитися до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем реєстрації. А у разі нез'явлення, прокурор подає клопотання про обрання стосовно підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Варто врахувати, що законодавець у ч. 1 ст. 616 КПК передбачив вичерпний перелік статей Кримінального кодексу України, за якими скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації щодо підозрюваного, обвинуваченого, який тримається під вартою, не може бути застосовано (статті 115, 146-147, 152-156, 186, 187, 189, 255, 255¹, 257, 258-262, 305-321, 330, 335-337, 401-414, 426-433, 436, 437-442 КК України). Тому, суддя Калинівського районного суду Вінницької області, правильно прийшов до висновку, що клопотання обвинуваченого та його захисників не ґрунтується на нормах кримінального процесуального закону, адже порушено процесуальний порядок звернення з клопотанням, а ОСОБА_1 обвинувачується

у вчиненні кримінального правопорушення – вбивства з корисливих мотивів, передбаченого п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України [12].

Скасованими можуть бути й інші запобіжні заходи, не тільки найсуворіший, що передбачено ч. 4 ст. 616 КПК України. Підозрюваний, обвинувачений має право звернутися до прокурора для скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом на під час мобілізації, на особливий період. Прокурор звертається до слідчого судді або суду, який розглядає кримінальне провадження, з відповідним клопотанням.

На підставі вищенаведеного, приходимо до висновку, що в умовах воєнного стану законодавець встановив особливий порядок зміни та скасування запобіжних заходів. Зокрема, передбачено можливість зміни запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання, домашнього арешту на особисте зобов'язання. Але, для того, щоб вирішити питання про можливість передачі застави (в повному обсязі або частково), для внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України, яка сплачена заставодавцем, необхідно отримати його згоду. Також доцільно включити захисника в перелік суб'єктів звернення у частинах 5, 6 ст. 616 КПК України. Адже при загальному порядку з клопотанням про зміну запобіжного заходу безпосередньо до суду можуть звернутися як підозрюваний, обвинувачений, так і його захисник.

Щодо екстраординарної процедури скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, то відповідне клопотання підозрюваного, обвинуваченого має бути адресоване прокурору, який має право (а не зобов'язаний) звернутися до слідчого судді або суду з клопотанням про скасування запобіжного заходу. Причому скасованим може бути як тримання під вартою (лише за умов, встановлених у ч. 1 ст. 616 КПК України) так і інші запобіжні заходи (ч. 4 ст. 616 КПК України).

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13. 04. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Ухвала Першотравневого районного суду м. Чернівці від 31. 08. 2022 р. Справа № 725/4891/22. Провадження № 1-кк/725/1182/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105985511>
3. Ухвала Сихівського районного суду м. Львова від 20. 07. 2022 р. Справа № 464/1344/22. Провадження № 1-кп/464/320/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105340830>

4. Ухвала Шевченківського районного суду м. Чернівці від 18. 07. 2022 р. Справа № 727/5912/22. Провадження № 1-кс/727/1763/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105340434>
5. Фоміна Т., Рогальська В. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану: що змінилось. URL: <https://zib.com.ua/ua/151472.html>
6. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 09. 08. 2022 р. Справа № 953/4109/22. Провадження № 1-кп/953/708/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105692765>
7. Перелік територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 23 вересня 2022 року. Затв. наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 25. 04. 2022 р. № 75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0453-22#Text>
8. Ухвала Луцького міськрайонного суду Волинської області від 27. 05. 2022 р. Справа № 161/2301/21. Провадження № 1-кп/161/110/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104493190>
9. Ухвала Ленінського районного суду м. Кіровограда від 26. 04. 2022 р. Справа № 405/1669/22. Провадження № 1-кс/405/784/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104103716>
10. Черниченко І. В. Особливості тримання під вартою в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 3. С. 274-278.
11. Ухвала Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 25. 05. 2022 р. Справа № 194/508/22. Провадження № 1-кп/185/419/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104449650>
12. Ухвала Калинівського районного суду Вінницької області від 17. 05. 2022 р. Справа № 133/636/21. Провадження №. 1-кп/132/59/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104417838>